

Дзямчук Г. (г. Брэст, БрДУ ім. А.С. Пушкіна)

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ АДМЕТНАСЦЬ МЯНУШАК У КАНТЭКСЦЕ ГІСТАРЫЧНАЙ ПРОЗЫ БЕРАСЦЕЙСКІХ АЎТАРАЎ

Насычаная драматычнымі падзеямі айчынная гісторыя XX стагоддзя стала прадметам мастацкага асэнсавання ў гістарычнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў: Клаўдзіі Каліны, Зінаіды Дудзюк, Уладзіміра Дамашэвіча, Георгія Марчука. У цэнтры мастацкага свету, створанага ў раманах, аповесцях і апавяданнях берасцейскіх аўтараў, – поўныя драматызму і напружання падзеі першай і другой сусветных войнаў, а таксама цяжкія дзесяцігоддзі пасляваеннага абнаўлення краіны.

Выразную нацыянальна-культурную адметнасць маюць мянушкі – найменні, якія называюць і характарызуюць, ацэньваюць знешнасць, маральныя якасці, паводзіны чалавека, акрэсліваюць сваяцкія адносіны паміж людзьмі.

З глыбокай старажытнасці да нашага часу ў асяроддзі вяскоўцаў шырока ўжываюцца так званыя *сямейна-родавыя мянушкі*. Такія празванні як адзін са сродкаў перадачы вясковага каларыту выкарыстоўваюцца берасцейскімі аўтарамі, напр.: «У вёсцы Чаплін, дзе жыў мой дзед, кажуць не гэта, а цета. Чалавек з іншае мясіны прыстаў у прымы да чаплінскай маладзіцы. З-за таго, што ён ужываў слова гэты, нязвыклае для чаплінцаў, яму далі адпаведную мянушку. Ягоных дзяцей і ўнукаў і сёння завуць Гэтавымі» [3, с. 33-34]. Спосабам ідэнтыфікацыі персанажаў-сялян могуць быць часта ўжывальныя ў вясковым асяроддзі мянушкі-андронімы – празванні жонак, утвораныя ад імёнаў, прозвішчаў, мянушак мужоў, напр.: «Нябожчык муж Малашкі быў у рэпніцкім калгасе аграномам. Вось таму яе і сталі зваць Аграномкай» [4, с. 89].

У разрадзе *індывідуальных мянушак* можна выдзеліць наступныя тэматычныя групы. Найперш гэта найменні, якія характарызуюць фізічныя ўласцівасці і знешнія прыметы чалавека: *Сухарукі, Кульгавы, Руды, Рабы, Казлоўскі, Оперная, Цыганчук* і інш. Такія мянушкі нібыта выстаўляюць напаказ пэўную, найбольш яркую рысу знешняга аблічча індывіда, якая становіцца прадметам усеагульнага назірання. Гэта могуць быць заганныя рысы, што вылучаюць носьбіта празвання з агульнага фону. Так, фізічнае калецтва персанажа фіксуе мянушка *Сухарукі*: «У Сухарукага было нешта з леваю рукою, здаецца, ці не паранены ў грамадзянскую вайну» [1, с. 98]. Яркую, не такую, як у іншых палешукоў, знешнасць юнака акрэслівае мянушка *Цыганчук*: «Абзывалі Лёньку Цыганчуком: ён трос смалянымі нячэсанымі кудамі, якія звісалі на лоб, бліскаў сінімі бялкамі вачэй» [4, с. 138]. Характарыстычныя празванні гэтай групы змяшчаюць насмешлівую і нават пагардлівую эмацыйную ацэнку герояў. Характарыстыка прыгожага голасу, якім прырода надзяліла дзяўчыну, стала асновай празвання *Оперная*: «Оперная» – паспелі ўжо ў інтэрнаце даць Надзі мянушку. У яе моцнае, шырокага дыяпазону і прыгожага тэмбру драматычнае сапрама» [4, с. 89].

Факты біяграфіі і род дзейнасці літаратурных герояў перадаюць празванні *Пашка-трубач, Партызанка, Базыль-«вывядо»*. Герой аповесці К. Каліны «Бурштынавы пацеркі», былы дзетдомавец, атрымаў мянушку *Пашка-трубач*, бо ў дзяцінстве быў трубачом у піянерскім атрадзе, чым вельмі ганарыўся. Празванне *Партызанка* атрымала гераіня згаданай аповесці, якая ў ваенным дзяцінстве была ў партызанскім атрадзе. Названыя мянушкі валодаюць некаторай доляй іроніі. Мянущу *Базыль-«вывядо»* атрымаў герой аповесці

К. Каліны, які даносіў на аднавяскоўцаў у паліцыю, збіраючы інфармацыю пра чытанне забароненай літаратуры і гутаркі пра несправядлівасць улады: «Загугнявіўшы ў свой сцягнуты рубічамі нос «вечар добры», Базыль «выяда», як яго дражнілі, зашарыў вачамі на стале, дзе ляжалі газеты, на тварах аднавяскоўцаў, сілячыся адгадаць, пра што тут гаварылі» [4, с. 57]. Найменне Базыль «выяда» мае адценне знявагі.

Унутраную сутнасць, маральныя якасці персанажаў перадаюць мянушкі *Воўк, Дзед, Гарыныч, Балаболка, «Рыла ты, рыла», Гароховы кароль, Северны, Панскі* і інш. Характарыстычнае найменне можа акрэсліваць сутнасць чалавека праз аналогію з прадстаўнікамі жывёльнага свету. Так, празванне *Воўк*, якое належыць персанажу аповесці У. Дамашэвіча «Кожны чацвёрты», акрэслівае і ацэньвае «звярыныя» рысы характару героя: «Мянушка яго была *Воўк*, і ніхто яго за вочы іначай не называў, мо якраз за гэтую яго звераватасць, за маўклівасць, за нелюдзімасць, якая відаць была ў поглядзе яго цёмных вачэй, у выразе зарослага чорным шчаціннем, рабога з востры твару» [1, с. 6].

Жыццёвы вопыт, пачуццё адказнасці за лёс партызан, чуласць, мудрасць партызанскага кіраўніка падкрэслівае мянушка *Дзед*, якая належыць герою аповесці У. Дамашэвіча. Характарыстычнае празванне мае адабральны характар: «Ужо некалькі разоў Юля чула, што *Дзед*, як звалі яго за вочы, – вельмі людскі чалавек. Камісар ніколі не націскаў на свае правы, а наадварот – на абавязкі, а найпершым сваім абавязкам лічыў клопат пра людзей, пра іх жыццё, пра аўтарытэт партызана як народнага мсціўца. І не дай Бог, каб гэты аўтарытэт быў калі-небудзь кім-небудзь падарваны! І тады камісар з пакладзістага і памяркоўнага рабіўся раптам суровы і жорсткі» [1, с. 50].

Інфармацыю пра рысы характару персанажаў рамана «Без ангелаў» нясуць мянушкі *Северны* і *Панскі*. Такія празванні галоўны герой рамана Сяргей Бяда даў сваім сынам. Старэйшы сын быў чалавекам упартым, смелым, абаронцам слабых, пакрыўджаных. Ён мог і Нёман пераплыць, і адпомсціць селяніну, які пакрыўдзіў малодшага брата, і запярэчыць жорсткаму, бязлітаснаму бацьку. Мянушка *Северны* мае становае ацэннае значэнне, падкрэсліваючы ў характары героя сілу волі, непрыманне ўсялякай несправядлівасці. «Вось сядзіць перада мною сын, такі падобны на мяне, нават шклянку рукой трымае, як я. Вось мая апора, мой працаг. Трэба загартваць яго. У ім надзея. Якія пранікнёныя дапытлівыя вочы, як умее маўчаць, слухаць, як грамадна разважае, як любіць маці, меншых» [5, с. 156]. Малодшы сын Сяргея ўжо іншы чалавек. Грыша быў непаслухмяным хлопцам, які не дараваў бацьку здзеку з сябе і спадшнішка помсціў яму. Вядома, такія паводзіны сына не падабаліся Сяргею. Як чалавек, што глядзіць на свет з пазіцыі класавай барацьбы, Бяда такія якасці, які хітраць, помсціваць, звязвае з прадстаўнікамі былога пануючага класа. Фарміраванне ў Грышы такога характару, на думку бацькі, было абумоўлена тым, што сын у маленстве выходзіў у пані Струнеўскай. Найменне *Панскі* дае адмоўную характарыстыку свайму ўладальніку. «Панскі – басурман, не варты таго, каб з Северным і побач пастаяць. Завядастар. Усіх зводзіць, усіх падбухторвае спацішкі на шкоду. Набіў шкла і насыпаў ля парога, каб, значыць, я босы наступіў. Так мне помсціць за тое, што я набіў яго. Шкоднік. З яго афіцэра не выйдзе, не варты і сілы траціць на выхаванне» [5, с. 156].

Акалічнасці з'яўлення чалавека ў вёсцы перадае празванне *Прыблудны*: «Год таму з явіўся ў вёсцы Іван, мужчына няпэўнага ўзросту, якога тутэйшы люд называў *Прыблудным*. Прыйшоў ён невядома адкуль, заняў адну пустую хату і пераконаў усіх, што яму гаспадар дазволіў тут жыць. Іван нідзе не

працаваў, шныраў па ваколіцах, падбіраў усё, што дрэнна ляжала, тым і жыў. Часта яго бачылі моцна п'яным» [2, с. 220]. Як бачым, з цягам часу мянушка набыла новую матывацыю, стаўшы характарыстыкай чалавека, які так і не здолеў ператварыцца ў руплівага гаспадара, праціўніка. Празванне *Прыблудны* мае ацэннае асуджэння, знявагі.

Абставіны нараджэння дзіцяці акрэслівае найменне *Фрыцык*. Хлопчыка, героя аповесці Клаўдзіі Каліны «Маці і сын», дражнілі ў вёсцы *Фрыцыкам*, бо ён нарадзіўся ў час вайны ад немца.

Як відаць з прыкладаў, ёсць два асноўныя шляхі абазначэння найбольш кідкай прыметы чалавека ў мянушцы: 1) непасрэднае называнне якасці чалавека: *Сухарукі, Кульгавы, Руды, Рабы, Оперная, Ваўкаваты, Прыблудны, Трубач, Вывяда, Лях, Балаболка, Партызанка*; 2) апасродкаваная характарыстыка праз аналогію з жывёламі, міфалагічнымі істотамі або гістарычнымі асобамі: *Воўк, Дзед, Гарыныч, Фрыцык, Казлоўскі* і інш.

Мянушкі адлюстроўваюць менталітэт народа, сфарміраваны ў грамадстве ў пэўную гістарычную эпоху ацэнкі чалавечай сутнасці, учынкаў, паводзінаў. У кантэксце мастацкага твора ацэначна-характарыстычныя празванні становяцца трапным і лаканічным сродкам стварэння мастацкіх вобразаў.

Літаратура

1. Дамашэвіч, У. Кожны чацвёрты : аповесць / У. Дамашэвіч. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1991. – 145 с.
2. Дудзюк, З.І. Аднарог : раман, аповесць, апавяданні / З.І. Дудзюк. – Мінск : Беларуская сучасная фантастыка, 2010. – 287с.
3. Дудзюк, З.І. Шляхамі адвечнага слова / З.І. Дудзюк. – Брэст : Грамадская арганізацыя «Брэсцкі абласны цэнтр падтрымкі грамадзянскіх ініцыятыў «Вежа», 2001. – 61 с.
4. Каліна, К. Крылаты конь : аповесці, апавяданні / К. Каліна. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1989. – 145 с.
5. Марчук, Г. Без ангелаў : раман, апавяданні / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 256 с.